

Nollis
hæc est,
ubi non
est pri-
cipis, et
tentatio-
nes.

tium, et abi ad locum, ubi nulla sint pericula, nullæ tentationes. Passeres enim, cum timent aucupes, volant ad cacumina montium, ad quæ aucupes ascendere non possunt. Tales montes respectu tentationum nulli sunt, nisi in imaginatione hominum, qui cum tentantur graviter, imaginantur mutatione locorum posse molestiam illam declinari; et qui desperant, ipsam etiam violentam mortem eligunt, ad quam fugiunt, tanquam ad montem. Justus autem constans est, et locum suum non deserit, sciens ubique tentationes diaboli, et ubique adjutorium Dei esse. In hebræo habetur: *Transmigravit in montem vestrum, passer*; sed vocem *chem*, que significat *vestrum*, Septuaginta legerunt *cha*, quod est *sicut*; et hæc sine dubio est lectio verior et clarior. Nam etiam S. Hieronymus sic vertit. Itaque post tempora S. Hieronymi videtur hic locus corruptus in hebræo, librorum vitio.

Vers. 2. 2. QUONIAM ECCE PECCATORES INTENDERUNT AR-
CEM, PARAVERUNT SAGITTAS SUAS IN PHARETRA,
UT SAGITTENT IN OBSCURO RECTOS CORDE.

Hæc est ratio, cur sit fugiendum ad montem, id est deserenda vocatio præ nimio timore, quem tentatio suggerit, videlicet, quia mali homines assidue persequuntur justos sive calumniis, sive alia ratione. Comparat autem calumnias, sive alias persecutiones, sagittis que jaciuntur in obscuro, ut significet eas calumnias, vel persecutiones non solum graviter ferire, sed etiam vix posse caveri. In hebræo habetur: *Paraverunt sagittas suas in nervo*; et secundum hanc lectionem, idem est, *intenderunt arcum, et paraverunt sagittas in nervo*. At Septuaginta verterunt: *Paraverunt sagittas in pharetra*, ut significarent, non solum peccatores intendisse arcum, ut semel jacerent sagittam, sed etiam implese pharetram sagittis, ut sæpius jaculari possent. Quamvis autem vox hebræa *æther* nervum et chordam significet, et in dictionariis non inveniatur locus, ubi ponatur pro pharetra, tamen auctoritas Septuaginta Interpretum satis est, ut credamus etiam pro pharetra accipi posse. Quod latinus codex habet, *in obscuro*, et hebræus *אפחל* *aphel*, in caligine, in græco est *in obscura luna*; sed in re nulla est discrepantia. Nam obscura luna significat noctem carentem lunæ splendore, sive sit nebulis tecta luna, sive sit cum sole conjuncta, aut soli vicina. Possent hi duo versiculi etiam hunc sensum habere: « In Domino confido, quomodo dicitis animæ mee, transmigravit in montem sicut passer, quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde. » Id est, non licet jam esse recto corde, quoniam undique tenduntur insidie rectis corde: ideo vel oportet in montem inaccessum extra homines recedere, quod fieri non potest; vel cedendum est consuetudini, et deserenda via justitiæ. Sed huic tentationi re-

spondet justus: « In Domino confido, » et ideo nec in montem inhabitabilem abibo, nec deseram viam justitiæ.

3. QUONIAM QUÆ PERFECISTI, DESTRUXERUNT: VERS. 3.
JUSTUS AUTEM QUOD FECIT?

Confirmat Propheta per apostrophen ad Deum, verum esse, quod peccatores injuste persequuntur justos. Quasi dicat: Verum est quod audivi de impietate peccatorum. Nam peccatores « destruxerunt ea quæ tu perfecisti, » id est leges tuas perfectissimas, nec non consilia, et ordinationes omnes tuas, quas posuisti in populo tuo, dum non solum non reddunt bona pro malis, ut tu jubes, sed reddunt mala pro bonis, sine ulla causa calumniando et persequendo justos. « Justus enim quid fecit? » hoc est, justus non dedit illis ullam occasionem, sed ipsi oderunt justos gratis. Vox hebræa, quam Septuaginta verterunt *perfecisti*, valde obscura est. S. Hieronymus vertit *leges, alii fundamenta, alii retia*. Mihi verisimile videtur Septuaginta Interpretes non legisse, ut nunc habemus in hebræo, *השחתהו* *haschattho*, quod habet formam nominis pluralis, sed legisse *haschattho*, quod significat *posuisti*, a verbo *שחח* in conjugatione *hiphil*; sunt enim eadem omnino litteræ, et solum additur punctum unum sub ultima littera. Nam fere id observamus in Psalmis, ut Septuaginta legerint paulo aliter, quam legerint ii qui puncta addiderunt.

4. DOMINUS IN TEMPO SANCTO SUO, DOMINUS IN
CÆLO SEDES EJUS. VERS. 4.

Incipit rationem reddere, cur in Domino confidere se dixerit, et non timeat insidias hominum iniquorum: quia videlicet Dominus omnium in cælo sedet iudex, unde omnia videat, et omnes subjectos habeat: « Dominus, inquit, in templo sancto suo, » subintelligit, *sedet*. Vocat autem templum sanctum Dei, summum cælum, quod est templum non manufactum. Idem significat clarioribus verbis, cum ait: « Dominus in cælo sedes ejus, » hoc est Dominus in cælo sedem, sive thronum habet. Est autem phrasid hebraica: « Dominus in cælo sedes ejus, » pro: sedes Domini est in cælo, vel: Dominus in cælo sedem habet.

5. OCULI EJUS IN PAUPEREM RESPICIUNT, PAL-
PEBRE EJUS INTERROGANT FILIOS HOMINUM. VERS. 5.

Ex throno illo altissimo, cui nihil abscondi potest, respicit Deus pauperes; proinde nihil mali accidere potest hominibus Deo non sciente, aut non permittere, que est maxima consolatio justorum. Quod sequitur declarat magis providentiam Dei. Non solum enim Deus videt homines, sed videndo discernit, ac dijudicat bonos et malos, et omnia eorum opera. In hebræo non habetur *in pauperem*, sed simpliciter, *oculi ejus*

respiciunt; sed Septuaginta addiderunt *in pauperem*, explicandi gratia. Præterea, pro *interrogant*, habetur in hebræo *probant*, sed eadem sententia est. Metaphorice enim dicitur Deus interrogare, sive probare, id est tentare, sive examinare, quando perfecte discernit ac dijudicat, quod homines non possunt sæpenumero facere, nisi interrogando et examinando. Illud, *palpebræ ejus interrogant*, nihil significat aliud, nisi oculi ejus perfecte discernant: quoniam enim Psalmi poetice scripti sunt, ideo figuris multis scitent. Itaque palpebræ ponuntur pro oculis, et oculi pro mente; et interrogare, pro exacte cognoscere, ac si exactissime prius interrogasset et examinasset.

Vers. 6. 6. DOMINUS INTERROGAT JUSTUM ET IMPIUM: QUI
AUTEM DILIGIT INIQUITATEM, ODIIT ANIMAM SUAM.

Non solum Deus exacte cognoscit justum et impium, sed etiam pro meritis eos remunerat, vel punit. Et ideo « qui diligit iniquitatem, odit animam suam, » id est se ipsum, quoniam propter iniquitatem gravissime punitur. Ex hebræo potest etiam reddi, *diligentem iniquitatem odit anima ejus*, id est, Deus odit eos, qui amant iniquitatem, et sic vertit S. Hieronymus. Uterque sensus est verus, et utrumque patiuntur verba hebraica. Mira sententia est et elegantissima: « Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. » Nam qui diligit iniquitatem, videtur diligere animam suam, id est se ipsum, quia, ut sibi ipsi satisfaciatur, peccat, et tamen revera odit animam suam, ac perdit. Hoc est quod Dominus Joan. xii, 25, ait: « Qui amat animam suam, perdet eam, » id est, qui male se amat, vere se odit.

Vers. 7. 7. PLUET SUPER PECCATORES LAQUEOS: IGNIS,
ET SULPHUR, ET SPIRITUS PROCELLARUM PARS CAL-
LIDIS EORUM.

Hæc est ratio, cur iniqui oderint animas suas, quia Dominus pluet, sive, ut in hebræo expressius legitur, *pluere faciet super peccatores laqueos*, id est, in hæc vita immittet laqueos in maxima copia, quasi guttas pluvie in peccatores, id est, sicut eos quotidie involvi pluribus et majoribus peccatis percutiendo eos cæcitate, et tradendo eos in reprobum sensum, que est pœna horrenda et gravissima; deinde in alia vita, « ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, » id est venti frigidissimi et vehementissimi in gehenna erunt pars calicis, id est portio et hæreditas iniquorum. Observandum est hoc loco, nomine cali-

cis intelligi hæreditatem, ut etiam alibi sæpe in Scriptura, ut eo loco: « Dominus pars hæreditatis mee, et calicis mei, » ubi idem intelligitur dictum duobus vocabulis, et ideo addit: « Tu es qui restitues vocabulum meam mihi. » Dicitur autem hæreditas calix, quia sicut calix in mensis, saltem in cœna paschali, dividebatur inter convivas; unde est illud Luc. xxii, 17: « Accipite, et dividite inter vos: » ita hæreditas dividitur inter filios ejusdem patris. Eadem quoque hæreditas interdum vocatur *pars*, vel *portio*, ut: *Pars mea Dominus*; et alibi: *Portio mea Dominus*; interdum, *Pars hæreditatis*, ut loco citato, *Dominus pars hæreditatis mee*: ubi non significatur Dominum esse partem hæreditatis, ita ut aliunde sit querenda alia pars, sed significatur Dominum esse partem, que sibi configit ex hæreditatis divisione, ita ut idem sit hæreditas, et pars hæreditatis: sic etiam idem est calix, et pars calicis, id est portio illa, que uni debetur ex divisione calicis. Pulchre autem filius diaboli, quibus Dominus ait Joan. viii, 44: « Vos ex patre diabolo estis, » tribuitur hæreditas quam diabolus possidet, id est pœna horribilis significata per ignem, et sulphur, et spiritum procellarum.

8. QUONIAM JUSTUS DOMINUS, ET JUSTITIAS DI-
LEXIT, ÆQUITATEM VIDIT VULTUS EJUS. VERS. 8.

Hæc vera ratio est, cur Deus tam atrociter impios puniat, quia justus est ipse in se: « Deus enim lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ, » I Joan. i; et diligit justitias, » id est opera justa in omnibus aliis, quos ad suam imaginem creavit. Id ipsum repetit, dicens: « Æquitatem vidit vultus ejus. » Nam per æquitatem hoc loco intelligitur rectitudo, ut sonant vocabula, hebraicum *צדק*, et græcum *ἐφάρτα*; rectitudo autem est quasi declaratio justitiæ. Non enim hic agitur de justitia, que est una ex quatuor virtutibus cardinalibus, que est justitia particularis ponens medium in commerciis hominum; sed de justitia universalis, que complectitur omnes virtutes, et est quedam rectitudo totius hominis, cujus quasi compendium est charitas Dei et proximi; nam « finis præcepti charitas, » I Timoth. i; et: « Qui diligit, legem implevit, » Rom. xiii, 8. Illud autem, *vidit vultus ejus*, non significat simplicem visionem, sed visionem approbationis, juxta illud Psalmi primi: « Novi Dominum viam justorum. » Idem igitur est, justitiam dilexit, et æquitatem vidit, id est rectitudinem approbavit « vultus ejus, » id est oculum ejus.

PSALMUS XII (SECUNDUM HEBRÆOS.)

V. v. — 1. In finem pro octava, Psalmus
David.

2. Salvum me fac, Domine, quoniam defecit

V. s. h. — Victori pro octava, canticum [h.
Psalmus] David.

Salva, Domine, quoniam defecit sanctus

Coltr. in
Septu-
ra pro
hæredi-
tate sa-
mitar.

Tem-
plum
sanctum
Dei est
cælum.

sanctus : quoniam diminuta sunt veritates a filiis hominum.

3. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum : labia dolosa in corde et corde locuti sunt.

4. Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam.

5. Qui dixerunt : Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt; quis noster Dominus est?

6. Propter miseriam inopum, et gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus.

Ponam in salutari : fiducialiter agam in eo.

7. Eloquia Domini, eloquia casta : argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum.

8. Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in aeternum.

9. In circuitu impii ambulabunt : secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

Argumentum. — Strophæ 3. Vers. 2-5, David Deum precatur, ut suis adsit, cum in dies magis invalescat hominum improbitas. Vers. 6-7, auxilium promittit Jova, cui fides habenda sit. Vers. 8-9, Vates suam fiduciam exprimit.

1. Præcentori, ad modum scheminith (conf. *Ps.* vi, 4), carmen Davidis.
2. Salva, Jova, nam desinit pius, nam evanescit fidelis a filiis hominum.
3. Falsa loquuntur unus cum altero; labiis blandis, corde et corde, loquuntur.
4. Exscindat Jova omnia labia blanda, linguam eloquentem magnaalia.
5. Qui dicunt : « Linguam nostram potentem faciemus; labia nostra nobiscum sunt : quis dominus erit nobis ? »
6. « Propter oppressionem afflictorum, propter gemitum pauperum, nunc surgam, dicit Jova; ponam in salute eum qui inhiat illi (saluti). »
7. Verba Jovæ sunt verba pura (sincera), argentum liquatum in catino in terra incluso, purgatum septuplum.
8. Tu, Jova, servabis eos; custodies eum a generatione hac in aeternum.
9. Circumquaque impii ambulabunt; sed secundum altitudinem eorum sit (vel erit) opprobrium filiis hominum (illis).

[*h. misericors*] : quoniam imminuti sunt fideles a filiis hominum.

Frustra loquuntur [AL. loquitur] unusquisque proximo suo, labium dolosum in corde, et corde locuti sunt.

Disperdat Dominus omnia labia dolosa, linguam magniloquam.

Qui dixerunt : Linguam nostram roboremus, labia nostra nobiscum sunt : quis Dominus [*h. dominator*] noster?

Propter vastitatem inopum et gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus : ponam in salutari auxilium eorum.

Eloquia Domini, eloquia munda : argentum probatum, separatum a terra, colatum septuplum.

Tu, Domine, custodies ea, servabis nos a generatione hac in aeternum.

In circuitu impii ambulabunt [AL. ambulabunt], cum exaltati fuerint vilissimi filiorum hominum.

NOTE.

Vers. 2. *Fidelis*, propr. *fidelitates*. — Vers. 3. *Labiis*; alii, *labia*. *Blanda*, litt. *blanditiarum*. *Corde et corde*, i. e. corde duplici. — Vers. 4. *Magnaalia*, superba. — Vers. 5. *Linguam*, etc.; alii, *lingua nostra valebimus*. — Vers. 6. *Propter*; Ewaldus, ex vel de *oppressione*, etc. *Inhiat*; alii, eum cui flat impius, i. e. miserum, quem improbus uno quasi flatu dejicere gloriatur; vel : *eripiam ab eo qui flat in eum*. Alexandr. legit אופיע. — Vers. 7. *Catino*, gall. *creuset*; alii, *officina*, gall. *laboratoire*. In terra incluso; et terra, quoad terrenas partes purgandum. Ewaldus, *purgabam in ardore e terrenis partibus*. Hengstenberg, *argentum depuratum domini terræ* (בעריל id. ac בערל) : ita et Vatablus, qui ait : « Verbum Jovæ est instar argenti purissimi, quod exacte summaque arte et cura omni fæce purgatum est, non in usum vulgarem, sed principis terræ. » *Septuplum*, multoties. — Vers. 8. *Eos*, inopes. *Eum*, quemque eorum. A *generatione hac*. Alii, ab hoc sæculo in aeternum, ut temporis duratio tantummodo significetur. Melius alii, ab hujus sæculi pervertis hominibus. — Vers. 9. *Sed secundum*, etc. Crelier : *Sed sicut altitudo est abjectio filiorum*, etc. Brevi enim Deus justos afflictos liberabit, et gloria donabit. Gesenius : *Quando impii efferruntur, abjectio, vel terror est filiis hominum, pauperibus*. Ewaldus, ... *ambulant prout crescit vel exsurgit perveritas (morum corruptio) inter homines*.

BELLARMINI EXPLANATIO.

PSALMUS XI.

TITULUS ET ARGUMENTUM.

In finem pro octava, Psalmus David.

De hoc titulo dictum est in *Psalm.* vi. Argumentum hujus Psalmi est, fidendum in Deo, et non in hominibus, quod verba hominum plerumque sint fallacia, Dei autem semper verissima et fidelissima.

EXPLICATIO PSALMI.

Vers. 1. 1. SALVUM ME FAC, DOMINE, QUONIAM DEFECIT SANCTUS : QUONIAM DIMINUTE SUNT VERITATES A FILIIS HOMINUM.

Tu, Domine, a periculis omnibus salva me, quoniam non est alius in quo fidere possim : nam defecit sanctus, id est, vix invenitur in mundo aliquis vere pius, et *misericors* (id enim proprie sonat vox hebraica מוסד) : nec solum defecit misericors, sed etiam verax : diminute sunt enim veritates a filiis hominum, id est, vix invenitur, qui verum simpliciter dicat. Itaque perit fere de terra misericordia et veritas. In hebræo habetur אמונים *amanim*, quod S. Hieronymus vertit *fideles*, ut hæc sit sententia : imminuti sunt fideles a filiis hominum; sed eadem vox significat etiam veritatem, seu veritates, et sensus est idem.

Vers. 2. 2. VANA LOCUTI SUNT UNUSQUISQUE AD PROXIMUM SUUM : LABIA DOLOSA IN CORDE ET CORDE LOCUTI SUNT.

Probat defecisse sanctum, id est misericordem, quoniam homines, ut plurimum, non loquuntur proximis utilia et bona, sed vana, quas a periculis eruere non possunt; unde etiam frustra loquuntur, quomodo vertit S. Hieronymus. Probat quoque defecisse veritatem, quoniam labia do-

losa, id est homines, qui labia dolosa dici possunt, in corde et corde, id est duplici corde, locuti sunt, unum volentes loqui, et aliud volentes facere, et sic decipere. In hebræo ad verbum est, *labium divisionum*, id est labium divisum, unum sonans, aliud significans, labium autem divisum, seu duplex, ex corde diviso, seu duplici ortur. Quia vero que leniuntur, dividuntur, ideo eadem vox significat in Scripturis, *labium blanditiarum, et adulationum*; et quia omnis adulatio decipit, ideo recte verterunt tam Septuaginta, quam S. Hieronymus, *labia dolosa, sive subdola*. In græco additur *mala, in corde et corde locuti sunt mala*, sed ea vox neque in hebræo, neque in latinis emendatioribus habetur.

3. DISPERDAT DOMINUS UNIVERSA LABIA DOLOSA, ET LINGUAM MAGNULOQUAM.

Imprecatio prophetica est : per modum enim imprecationis prædicit fore, ut omnes, qui decipiunt, decipiantur, et dum putant se multum lucrari suis fraudibus, perdant omnia, et ipsi etiam pereant in aeternum. Illud, et *linguam magniloquam*, significat linguam se jactantem eo suos dolos et fraudes, ut patet ex versiculo sequenti. In hebræo et græco non habetur conjunctio et; ex quo intelligimus, hic non reprehendi duo ge-

nera hominum, dolosos et superbos, sed dolosos tantum, qui tamen confidunt in suis dolis, et ideo magni faciunt sua labia dolosa, et de illis magnifice loquuntur. Proinde editio latina, quæ habet conjunctionem, ad eundem sensum reducenda est, et commode reducitur, ut nos explicamus.

Vers. 4. 4. QUI DIXERUNT : LINGUAM NOSTRAM MAGNIFICABIMUS, LABIA NOSTRA A NOBIS SUNT, QUIS NOSTER DOMINUS EST ?

Explicat cur conjunxerit linguam magniloquam cum labiis dolosis, quia videlicet dolosi confidunt maxime in sua lingua, ita ut nulla re alia indigere se credant, nec ulli domino subjecti esse debeant. « Qui dixerunt, » inquit, videlicet apud se animo suo, « linguam nostram magnificabimus, » id est, linguam nostram magnificemus, illi tributentes omnia nostra bona, quæ per illam lucratur. Ex hebreo aliqui vertunt, *linguam nostram rotorabimus*; verbum enim גָּבַר *gabar* significat *gravem et robustum* esse, sed accipitur etiam pro quacunque magnitudine, et ideo נִגְבִּיר *nagbir*, quod habetur hoc loco, recte vertitur *magnificabimus*; nam etiam apud Latinos *vir gravis* non solum refertur ad pondus molis, sed etiam ad magnitudinem virtutis. « Labia nostra a nobis sunt » ambiguum est in latino, sed ex hebreo et greco constat sensum esse : labia nostra nobiscum sunt, pro nobis faciunt, a parte nostra pugnant. Itaque pergit Propheta explicare confidentiam, quam habent dolosi in suis labiis, tanquam in instrumento optimo ad prævalendum aliis hominibus. Ideo subjungit eos dicere : « Quis noster Dominus est ? » quasi dicat : Non agnoscimus ullum superiorem, cum per instrumentum lingue omnes alios subiciamus.

Vers. 5. 5. PROPTER MISERIAM INOPUM, ET GEMITUM PAUPERUM NUNC EXURGAM, DIXIT DOMINUS.

Docuit Propheta non esse confidendum in hominibus : nunc docet esse confidendum in Deo, cujus promissa fidelissima sunt; docet autem hoc potius introducendo ipsam Deum loquentem, et promittentem auxilium suum humilibus et afflictis. « Propter miseriam, inquit, inopum, » qui a dolosis decipiuntur atque affliguntur, unde et gemere necesse habent; non differam auxilium, sed « nunc exurgam » quasi a somno, eisque adero.

Vers. 6. 6. PONAM IN SALUTARI, FIDUCIALITER AGAM IN EO.

Explicat quid sit facturus, cum surrexerit : « Ponam, inquit, in salutari, » id est, collocabo eos in salute, stabiliam eos in salute, ut semper salvi consistant. « Fiducialiter agam in eo, » id est, nemo me impedit, audacter et libere agam in hac re. Exprimunt vox græca *μαρτυροῦμαι* hoc loco confidentiam et libertatem, atque audaciam. Ex hebreo S. Hieronymus vertit : *Ponam in salutari auxilium eorum*.

Sed nescio quid in hac re secutus sit; nam vox hebræa יָצִיחַ *yagich* lo significare potest, *sustulabit in eum, vel ilaqueabit eum, vel aspirabit ei*. Cæterum interpretes videntur legisse in prima persona וְיָצִיחַ *ophiach lo, afflato in eo, sive aspirabo et, id est, unicuique pauperum aspirabo et favebo, et quia « spiritus ubi vult spirat, et ubi spiritus Domini, ibi libertas, » ideo fortasse verterunt, « fiducialiter agam, » id est libere aspirabo et favebo.*

7. ELOQUIA DOMINI, ELOQUIA CASTA, ARGENTUM IGNE EXAMINATUM, PROBATUM TERRE, PURGATUM SEPTUPLUM.

Docet jam Propheta promissionem Domini explicatam versibus duobus superioribus, non esse similem promissionibus hominum dolosorum, sed esse verissimam et fidelissimam. « Eloquia Domini, inquit, casta, » id est munda et pura, et sonat vox hebræica, non fucata, non simulata, sincera, fidelia. « Argentum igne examinatum, » id est, sunt eloquia, sive promissa Dei veluti argentum verissimum in sono, pondere et candore, quale est argentum in igne probatum, nec solum probatum in igne, sed etiam « probatum terre, » id est populi terre, approbatum videlicet ab hominibus peritis metallorum; denique « purgatum septuplum, » id est non semel, sed sæpius per fusionem (ut exprimit vox hebræica) purgatum a scoria. In hebreo illud, *purgatum terre*, est valde obscure; S. Hieronymus vertit, *separatum a terra*; alii, *a Domino terre*, nimirum *purgatum septuplum*; alii, *in nose sive in camino*; sed cum vox כִּנְוִיל *kinvil* non habeatur nisi hoc loco, nulla est ratio, cur non debeamus acquiescere interpretationi Septuaginta Interpretum, quibus lingua hebræica notissima erat. Quidquid enim alii dicant, divinitio potius erit, quam interpretatio.

8. TU, DOMINE, SERVABIS NOS, ET CUSTODIES NOS A GENERATIONE HAC IN ÆTERNUM.

Colligit ex dictis, Deum facturum quod promissit. Tu, inquit, juxta promissam tuam, « servabis nos, » id est custodies nos; non enim hic est verbum salvandi, vel salutis, neque in græco, neque in hebreo; sed simpliciter conservandi et custodiendi. In hebreo habetur תְּשָׂרְבֵנֵנוּ *servabis nos*, et facilissima fuit mutatio, quia maxima est similitudo inter שָׂרָב, quod significat *ea*, et נָרָב, quod significat *nos*; sed uterque sensus est optimus.

9. IN CIRCUITU IMPII AMBulant : SECUNDUM ALTITUDINEM TUAM MULTPLICASTI FILIOS HOMINUM.

Quasi quæreret aliquis : Quid de impiis fiet, dum tu servabis nos ? Respondet, impij interea, dum nos quieti sumus sub alis tuis in circuitu

ambulant, semper ambientes bona hujus mundi, et nunquam ad finem desideriorum suorum pervenientes; semper autem erunt impij ambientes, dum hic mundus durat; quia « secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum, » et « stultorum infinitus est numerus, » *Eccle. 1*. Videntur in fine hujus Psalmi omnes editiones inter se dissidere. Hebræa ad verbum habet : *In circuitu impij ambulabunt, dum exaltantur vilitates filiorum hominum*, id est, dum exaltantur et regnant homines vilissimi, tunc impij ubique discurrunt. Græca vero sic habet : *In circuitu impij ambulat, secundum altitudinem tuam sollicitudinem gessisti de filiis hominum*. Sed græca et latina facile concordantur; nam Deus secundum altitudinem suam maximam sollicitudinem gessit de specie humana, et ideo ne ea periret, præ omnibus alijs

speciebus eam multiplicavit; proinde latinus interpretes reddidit sensum, cum ait, *multiplicasti*. Et quia in magna multitudine, paucorum est perfectio, ideo « stultorum, » ut citavimus ex Salomone, « infinitus est numerus, » et ideo impij semper et ubique inveniuntur in circuitu ambulantes. Hebræica et græca non videntur posse concordari, nisi Septuaginta aliter legerint; et fortasse non est improbabile eos legisse דָּוִד *dalotha*, vel דָּוִלִית *dallitha*, non דָּוִל, ut nunc habemus : unica enim littera mutata fit aliud verbum, quod *exaltare* significat, vel *suscipere*, ut Septuaginta verterunt in primo versiculo Psalmi XXIX : « Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me. » Sensus tamen semper est verus, et non contradicit una lectio alteri, quamvis diversa dicant.

PSALMUS XIII

SECUNDUM HEBRÆOS.

V. v. — 1. In finem, Psalmus David.

Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem? Usquequo avertis faciem tuam a me?

2. Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

3. Usquequo exaltabitur inimicus meus super me?

4. Respice, et exaudi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte : 5. ne quando dicat inimicus meus : Prævalui adversus eum.

Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero.

6. Ego autem in misericordia tua speravi. Exultabit cor meum in salutari tuo; cantabo Domino qui bona tribuit mihi, et psallam nomini Domini altissimi.

Argumentum. — Magnis æramus conciliatis vates Jovam omnem sui curam abjecisse queritur, vers. 2-3; orat, ut ille sibi auxilium ferat, vers. 4-5; id eum facturum esse confidit, vers. 6. Hinc strophæ tres.

1. Præcentori, carmen Davidis.

2. Quousque, Jova, oblivisceris mei in perpetuum?

Quousque abscondes faciam tuam a me?

3. Quousque ponam consilia in anima mea,

mærorem in corde meo toto die?

4. Respice, exaudi me, Jova, mi Deus;

collustra oculos meos, ne dormiam mortem;

5. Ne dicat hostis meus : « Prævalui ei ! »
Neque adversarii mei exsultent, ubi motus fuero.
6. Et ego in tua gratia (benignitate) fiduciam pono :
 exsultet cor meum in salute tua.
Cantabo Jovæ, quod benefecerit mihi.

NOTE.

Vers. 2. *Ascendes*, nullo me dignaberis aspectu. — Vers. 3. *Consilia*, quibus periculum evadam. Sensus est : Quousque anxius ero. — Vers. 4. *Oculos*, tot miseris ac calamitatibus, quasi tenebris, obcecatis. *Mortem*, vel somnium *mortis*. — Vers. 5. *Exsultent*, glorientur me cadente. — Vers. 6. *Quod*, quia; alii, *quando*.

BELLARMINI EXPLANATIO.

PSALMUS XII.

TITULUS ET ARGUMENTUM.

In finem, Psalmus David.

De hoc titulo nihil occurrit dicendum. Argumentum Psalmi est oratio ad Deum tempore tentationis.

EXPLICATIO PSALMI.

1. USQUEQUO, DOMINE, OBLIVISERIS ME IN FINEM? USQUEQUO AVERTIS FACIEM TUAM A ME?

Qui tentatur, duo mala pati solet, prava desideria in voluntate, et tenebras in intellectu. Quando prava desideria valde urgent, tunc videtur Deus oblivisci, et deserere animam; quando tenebras obscurant intellectum, videtur Deus avertere faciem suam ab anima. Ipse enim lux est, et ideo illuminat, cum convertit faciem; in tenebris relinquit, cum avertit. Propter primum dicit homo in tentatione positus: « Usquequo, Domine, oblivisericis me in finem? » Propter secundum dicit: « Usquequo avertis faciem tuam a me? »

2. QUAMDIU PONAM CONSILIA IN ANIMA MEA? DOLOREM IN CORDE MEO PER DIEM?

Inverso jam ordine queritur primo de tenebris, quas patitur; secundo, de pravis desideris, quæ invitus tolerat: « Quamdiu, » inquit, propter obscuracionem intellectus, « ponam consilia in anima mea? » id est, varia consilia excogitabo, ut a malo presentis liberari possim? Quamdiu rursus propter desideria infestantia cor meum, « ponam dolorem in corde meo? » id est, assumam dolorem, ac tristis ero, ne forte Deum meum offendam; atque id faciam per diem, id est tota die sine intermissione ulla. In graeco additur, *et per noctem*. Sed hoc non habetur in he-

breo, neque legitur a S. Angustino, proinde recte omissum est in editione latina.

3. USQUEQUO EXALTABITUR INIMICUS MEUS SUPER ME? RESPICE ET EXAUDI ME, DOMINE DEUS MEUS.

Prima pars hujus versiculi complectitur utrumque malum; tunc enim exallatur inimicus super hominem, quando opprimit eum, tum ingerendo prava desideria, quæ homo non potest excutere; tum tenebras offundendo, quas non potest dissipare. Ideo quasi vim patiens clamat ad Deum: « Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? » Deinde invocatur auxilium contra utrumque malum: « Respice, » inquit, id est, converte faciem tuam, « et exaudi me, » id est, ne oblivisericis, ne deseras, adjuva exoratus.

4. ILLUMINA OCULOS MEOS, NE UNQUAM ORDORIAM IN MORTE, NE QUANDO DICAT INIMICUS MEUS: PRAEVALUI ADVERSUS EUM.

Herum clarius eandem orationem repetit: « Illumina, » pelle tenebras mentis convertendo ad me faciem, meque respiciendo; « ne unquam obdormiam in morte, » id est, ne consentiens desideris in mortem animæ incidam. Vocat Scriptura passim somnum ipsam mortem, sive corporalem, sive spiritalem: quia Deo tam facile est mortuum ad vitam revocare, quam nobis facile est dormientem a somno excitare. Præterea, il-

Ind, ne unquam obdormiam, significat hominem, cedendo tentationi, quasi obdormiscere, nec amplius sentire cruciatum ex tentatione; sed quia ista quies non est salutifera, sed mortifera, ideo additur, *in morte*. Itaque cum duobus modis homo liberetur a molestia tentationis, vel per gratiam Dei fugato tentatore, vel per consensum in peccatum satiata libidine: petit liberari primo modo, ne forte cum suo maximo detrimento liberetur secundo modo, videlicet, obdormiendo per consensum in peccatum. Addit deinde rationem, quare cupiat liberari a tentatione, dicens: « Ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum, » id est, sic gloriatur diabolus a se victum servum Dei, quod etiam in injuriam Dei cederet.

5. QUI TRIBULANT ME, EXULTABUNT, SI MOTUS FUERO, EGO AUTEM IN MISERICORDIA TUA SPERAVI.

Explicit rationem superiorem, quasi dicit: Non sine causa dixi: « Ne quando dicat inimicus, » etc., nam « exultabunt, qui tribulant me, si motus fuero, » id est, non solum si plane cessero tanquam victus, sed etiam si paulisper nutare cæpero: sicut enim majus « gaudium est in celo super uno peccatore penitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent penitentia, » Luc. xv; sic etiam magis demones exsultant, si virum aliquem perfectum ad inchoandum peccatum induxerint, quam si multos peccatores in peccatis maximis volutari fecerint. Exemplum est apud S. Gregorium, lib. IV *Dialog.* cap. vii. Atque hinc apparet Psalmum hunc scriptum esse pro liberatione justæ a tentatione diabolica, non, ut aliqui volunt, pro liberatione Davidis a persecutione Saulis. David enim in illa persecutione quotidie loca mutabat. Itaque non dixisset: « Si motus fuero, exultabunt inimici mei, » quasi pro magno haberet, non moveri. Quod sequitur: « Ego autem in misericordia tua speravi, » est altera ratio, cur deceat eum juvari a Deo, quia nimirum fretus misericordia Dei, et non viribus propriis, tentatori resistat.

PSALMUS XIV

SECUNDUM HEBRÆOS.

V. v.— *In finem, Psalmus David.*

Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

2. Dominus de caelo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens, aut requirens Deum.

6. EXSULTABIT COR MEUM IN SALUTARI TUO, CANTABO DOMINO, QUI BONA TRIBUIT MIHI, ET PSALLAM NOMINI DOMINI ALTISSIMI.

Hæc est ultima ratio, quæ Deum ad subveniendum fletere conatur, quia videlicet liberatus a tentatione, non erit ingratus liberatori, sed corde, ore, et opere beneficium celebrabit. Ad cor pertinent prima illa verba: « Exsultabit cor meum in salutari tuo, » id est, præ lætitia gesiet cor meum cum salutem obtinuerit, eam a te recognoscendo, teque ob eam laudando. Ad os pertinent sequentia: « Cantabo Domino, qui bona tribuit mihi. » In hebræo non habetur *bona*, sed solum verbum *tribuit*, vel potius *retribuit*. Sed Septuaginta declaraverunt illud *retribui*, vertendo, *benefecit mihi*; et latinus Interpres adhuc clarius: « qui bona retribuit mihi; » sed sensus est *idem*: nam Deus fiducia retribuere solet protectionem; ideo David hebræica voce dixit, *retribuit mihi*, protectionem scilicet in se confidenti; et quia liberatio a tentatione est liberatio a verissimis et maximi mali periculo, ideo recte Græcus et Latinus addiderunt vocabulum *bona*, nimirum veri et maximi boni. Denique ad opera pertinent ultima verba, « et psallam nomini Domini altissimi; » nam psallere proprie est manu citharam pulsare. « David, » inquit Scriptura, psallebat manu sua, » I Reg. xviii, 40; et alibi: « In psalterio decachordo psallam tibi, » Psalm. cxliii, 9. Itaque promittit se corde exsultaturam, ore cantaturam, manu instrumentum musicum pulsaturam, ut totus homo serviat Dei laudibus. Psallere autem nomini Domini, est psallere in gloriam Domini, id est ad celebrandas ejus laudes. In hebræo non habetur hæc ultima verba, « et psallam nomini Domini altissimi; » sed fortasse diuturnitate temporis exciderunt. Carte cor superioribus optime coherent, et sunt in græcis codicibus, et citantur atque explicantur a Patribus, Hieronymo et Angustino, Theodoro et Euthymio. Mystice, psallere nomini Domini, est opera consona cordi et verbis efficere, « ut videntes homines opera nostra bona glorificent Patrem nostrum, qui in caelis est, » Matth. v, 16.

V. s. h.— *Victori David.*

Dixit stultus in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studio: non est qui faciat bonum.

Dominus de caelo prospexit super filios hominum, ut videret si est intelligens, requirens Deum.

3. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

Sepulchrum patens est guttur eorum : linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum.

Quorum os maledictione et amaritudine plenum est ; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt : non est timor Dei ante oculos eorum.

4. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, sicut escam panis ?

5. Dominum non invocaverunt, illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.

6. Quoniam Dominus in generatione justa est, consilium inopis confudistis : quoniam Dominus spes ejus est.

7. Quis dabit ex Sion salutare Israel ? Cum averterit Dominus captivitatem plebis suae, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel.

Argumentum. — Strophæ 3. Summa barbarorum improbitas, vers. 1. Quod cum Deus homines de caelo lustrans animadvertit, iram in impios effundit, ad quam increpationem illi exhorrescunt, sentientes et esse et piis adesse Deum, vers. 2-6. Utinam de captivitate nos Jova liberet, vers. 7. Epigraphe ad Davidem auctorem hunc Psalmum refert, neque in eo occurrit quidquam, quod illius ingenio aut temporis, nisi versum 7 excipias, repugnet. Sed hanc difficultatem dupliciter solvant interpretes : alii nempe captivitatem (vers. 7) interpretantur gravem quamvis calamitatem seu miseriam, ut Job. xlii, 10 ; alii censent Psalmum xiv, excepto vers. 7, a Davide ipso Absalonicae defectionis tempore compositum ; postea vero cum prisca carmina in templo publico decantari, et variis temporibus accommodari solerent, hic illic mutatum etque novo etiam versiculo 7 actum fuisse (quod quidem sub exilio Babylónico factum esse, ipsam illius additamenti argumentum satis arguit), atque inde efformatum esse Psalmum xiv. Illud vero additamentum deinceps etiam carmini genuino (Psalmo xiv) assumtum fuisse.

1. Præcentori, Davidis *carmen*.

Dixit stultus in corde suo : « Non est Deus ! »
Corruerunt, abominandum reddiderunt *opus suum*,
nullus qui faciat bonum.

2. Jova de cœlis desepxit in filios hominum,
ut videret, num quis sit intelligens (recte sapiens),
quærens Deum.
3. « Numquid deflexerunt omnes ? una corrupti sunt ?
Non est qui faciat bonum, non est vel unus.
4. Numquid sensu destituti sunt omnes isti malefici ?
Qui vorant populum meum, vorant panem,
Jovam non invocant. »
5. Tunc tremere tremorem,
quod Deus *sit* in generatione justa.
6. Consilium afflicti pudentis !
nam Jova est perflugium ejus.

Omnes recesserunt, simul conglutinati sunt ; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant populum meum ut cibum panis ?

Dominum non invocaverunt. Ibi trepidabunt formidine ; quoniam Deus in generatione justa. Consilium pauperum confudistis : quoniam Dominus spes ejus est.

Quis dabit de Sion salutem Israel ? quando reduxerit Dominus captivitatem populi sui : exsultabit Jacob, lætabitur Israel.

7. Utinam veniat e Sione salus Israelis !
Quando reduxerit Jova captivitatem populi sui,
exsultet Jacob, lætetur Israel.

NOTE.

Vers. 1. *Stultus* ; commode quoque nequam reddas. *Corruerunt*, intellige viam suam, ex Gen. vi, 12 ; alii, *opus*. *Opus*, actiones suas. — Vers. 3. *Numquid*, pro simplici affirmatione. *Deflexerunt*, a via recta. *Una*, ad unum, hyperbolice dictum. — Vers. 4. *Sensu destituti sunt*, proprie nonne sciunt, scilicet, malos a Deo aspici et castigari. *Vorant panem*, subaudi quasi. Juxta Maurer, versus 3-4 sunt verba Jovæ impios lustrantis ; sequitur in vers. 5 effectus divine increpationis : tunc, audita Jovæ voce. Alii aliter. — Vers. 5. *Tunc*, subito, vel eo ipso loco. *Sit*, adsit et auxilium præstet. — Vers. 6. *Pudentis*, i. e. confundite, dirimite, si dirimere poteritis : sed nihil efficietis. Alii, *pudentis*, quia Jova, etc. — Vers. 7. *Sione*, Jovæ sede. *Reduxerit* ; Hengstenberg, quando sese converterit Jova ad captivitatem, etc., i. e. respexerit calamitatem, etc. יָשׁוּב, ait, nunquam active accipitur. Cf. Job. xlii, 10 ; Ezech. xvi, 53 ; Jerem. xxi, 18. *Exsultet*, vel exsultabit. De hoc versu conf. Argumentum.

BELLARMINI EXPLANATIO.

PSALMUS XIII.

TITULUS ET ARGUMENTUM.

In finem, Psalmus Davida.

Titulus nihil habet novi. Argumentum vero est deploratio naturæ humanæ corruptæ, qualis præcipue cernitur in infidelibus, in quibus nondum cepit sanari per gratiam.

EXPLICATIO PSALMI.

Vers. 1. 1. DIXIT INSPIENS IN CORDE SUO : NON EST DEUS.

Ad tantam insipientiam devenit humana natura in primo homine corrupta, ut inventus sit aliquis, qui tametsi voce non sit ausus negare Deum esse, tamen in corde suo dixerit : « Non est Deus. » Non significat David unum certum hominem insipientem hoc dixisse, sed vult dicere homines mente corruptos ad tantam cæcitatem pervenire, ut fiant insipientes etiam circa ultimum finem, et cogitent nullum esse Deum, qui res humanas curet, et cui rationem reddere teneantur. « Dixit, inquit, inspiens, » id est homo ad summam insipientiam reductus, « dixit in corde suo : Non est Deus, » id est, cogitare cepit nullum esse Deum.

Vers. 2. 2. CORRUPTI SUNT, ET ABOMINABILES FACTI SUNT IN STUDIIS SUIS : NON EST QUI FACIAT BONUM, NON EST USQUE AD UNUM.

Illud, usque ad unum, non habetur in editione hebræa et græca. In latino habetur, et citatur et exponitur a SS. Hieronymo et Augustino. Dixit Propheta corruptam fuisse mentem, et insipientem factam : nunc addit corruptam quoque fuisse voluntatem, ita ut plerumque homines peccent,

bene autem nunquam faciunt ; aliud enim est non peccare, aliud benefacere, si loquamur de opere absolute et perfecte bono. Homines enim fide et gratia destituti, solis viribus corruptæ naturæ utentes, plerumque peccant ; sed aliquando etiam faciunt opera quedam bona moralia, quæ peccata dici non possunt ; sed non sunt perfecte et absolute bona, ut S. Augustinus disputat lib. IV in Julianum, cum ad summum bonum non perducant. Ait igitur David : « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis, » id est in desideris, sive affectibus suis : corrupta et abominabilia desideria habent, unde ipsi quoque corrupti et abominabiles sunt. « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum ; » corrupti quidem sunt homines in desideris et iniquitate, sed non ita generantur, ut omnia desideria, et omnia opera sint corrupta et iniqua. Certe enim cum infidelis ex humana inclinatione miseretur pauperis, vel coram gerit filiorum, nihil mali facit. At bonum perfecte, et absolute, nullus omnino ex solis corruptæ naturæ viribus facit. Hinc habes, veram hujus loci intelligentiam nihil omnino facere pro læreticis hujus temporis, qui testimonio Psalmi hujus abutuntur ad probandum, omnia opera hominis peccatoris, sive non renati, esse peccata.

Homines sine gratia opera quedam bona faciunt.

Non omnia opera hominis sunt peccata.

lata est a Davide, II Sam. vi, 19 seqq. I Chron. xv, 1 seqq. Ewaldus ait, in hoc Psalmo versum 4 Psalms xxv, evolvi. Juxta Hengstenberg ponitur hic Psalmus noster, ut post Psalmum xvi, in quo describitur impius, sequatur talis, in quo habeamus justi effigiem, ac doceamur qualis sit *peregrinatio justa*, in qua habitat Dominus. Ceterum in eo docetur, qui sint veri Jovæ cultores, et ejus favorem ac tutelam sibi promittere possint. Strophe 2. Quis est verus Jovæ cultor? vers. 1. Probatis studiosus, verax, et qui amico in homines animo est, vers. 2-5.

1. Carmen Davidis.

Jovæ, quis commorabitur in tabernaculo tuo?
quis habitabit in monte tuo sancto?

2. Qui ambulat integer, et facit rectum,
et qui loquitur veritatem in corde suo.
3. Non calumniatur lingua sua,
non facit socio suo malum,
et opprobrium non elevat super proximum suum.
4. Contemptus est in oculis ejus reprobus impius;
qui vero Jovam colunt, eos honorat;
jurat proximo suo, et non mutat mentem.
5. Argentum suum non dat ad fœnus,
et munus adversus innocentem non accipit:
qui facit hæc, non mutabit in perpetuum.

NOTE.

Vers. 1. — *Commorabitur*, cui licet commorari? *Tabernaculum* non illud erat quod Moses fecerat: conf. I Chron. xvi, 39; II Chron. 1, 3, 5; sed aliud a Davide exstructum ad arcam recipiendam: conf. II Sam. vi, 17; I Chron. xv, 4; xvi, 1; II Chron. 1, 4: quod dictum sit de omnibus Psalmorum locis ubi Jovæ tabernaculum memorabitur. — Vers. 2. *Integer* vite, scelerisque purus. *Veritatem*, verba, quæ convenient tam cum rebus, quam cum animi sui sententia; qui non aliud in corde habet reconditum, aliud ore prodit, ut faciunt bilingues. — Vers. 3. Transit ab hoc versu e relativa sententia in absolutam. *Calumniatur*, vel falso allingendo, vel vera prodendo, aliumve in sensum prodendo, atque ab uno ad alium deferendo. *Lingua*; hebr. est *super lingua*, sive לָשׁוֹן ut לָשׁוֹן denotet instrumentum, sive *g. d. Ponit calumniam super*, etc. *Socio*, quod Latini dicunt *alteri*. — Vers. 4. *Proximo suo*, si cum Septuaginta, Vulg. et Syro efferas *lehærea*, servato post prefixum מָה articulo, cuius rei exempla non desunt. Ewaldus, in *damnum suum* (infin. hiphil verbi מָה עם ל: cf. *Levit. v, 4*), et locum de fidei constantia intelligit, ut cum vir probus quid juraverit, etiamsi postea contingat, id illi molestum et damnosum esse, præstet tamen, neque ullo periculo ab eo quod juraverit, animum dellectat: non male. — Vers. 5. *Fœnus* apud Hebræos a *mordendo* dicitur *reshoc*, quod tecte hominem mordet, rodit et conficit res usuraria; sive quod ad usuram dans, eo pacto dat, ut aliquid de bonis ejus, cui dat, tanquam morsu auferat.

BELLARMINI EXPLANATIO.

PSALMUS XIV.

TITULUS ET ARGUMENTUM.

In finem, Psalmus David.

Titulus nihil habet novi. Argumentum vero est scientia salutis: nam in hoc Psalmo describitur via ad vitam æternam.

EXPLICATIO PSALMI.

- Vers. 1. 1. DOMINE, QUIS HABITABIT IN TABERNAculo tuo? AUT QUIS REQUIESCEt IN MONTE SANCTO TUO? *in tabernaculo tuo, aut quis habitabit in monte sancto tuo?* Sed vox hebraica נוֹרַר *gur* significat utrumque, *peregrinari et habitare*, sicut etiam טָרַן *shacan* significat *habitare et quiescere*. Itaque non

potest reprehendi versio græca, neque latina. Aludit Propheta ad montem Sion, et ad tabernaculum Dei, quod in eo monte erat; sed revera per hæc nomina significat celestem Jerusalem, ubi est tabernaculum Dei non manufactum. Propheta enim prædicabant regnum cælorum per hujusmodi figuras. Unde B. Paulus ad Hebr. vii et ix, sæpius meminit tabernaculi cælestis, et cap. xii vocat montem Sion, ipsum cælorum habitaculum; et B. Joannes in *Apocalyp.* cap. xiv, meminit montis Sion cælestis, et cap. xxi ait: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, » etc. Quærit igitur Propheta quis sit habiturus, id est, stabili mansionem politurus in tabernaculo cælesti, aut requieturus in vertice montis altissimi, in quo finitur omnis labor ascensionis, cum supra illum nihil sit? Hic enim in terris, neque stabilis mansio, neque vera quies esse potest.

Vers. 2. 2. QUI INGREditUR SINE MACULA, ET OPERATUR JUSTITIAM.

Hæc est compendiosa et summaria responsio, quasi dicat: « Qui declinat » a malo, et facit bonum, sive qui neque commissione culpæ, neque omissione justitiæ Deum offendit. Dicitur ingredi sine macula, qui ambulat in via hujus vite, id est qui vivit sine culpa lethali. Veniale enim peccatum non proprie relinquit maculam. Dicitur operari justitiam, qui facit omnia ad quæ tenetur, non timore pœnæ, sed amore justitiæ.

Vers. 3. 3. QUI LOQUITUR VERITATEM IN CORDE SUO, QUI NON EGIT DOLUM IN LINGUA SUA.

Explicat magis in particulari quis habitaturus sit in tabernaculo Domini, ac dicit illum esse, qui neque corde, neque ore, neque opere malum operatur. De corde dicit: « Qui loquitur veritatem in corde suo. » Nam omnis qui res temporales pluris æstimat, quam valeant, non loquitur veritatem in corde suo, et quicumque in peccatum aliquod consentit, loquitur falsum in corde suo, quia judicat expedire sibi id quod revera sibi non expedit. Ita omnia peccata cordis reduci possunt tanquam ad radicem ad falsum iudicium. De ore dicit: Qui « non egit dolum in lingua sua; » nam tam detractiones quam adulationes, et alia id genus peccata lingue, ad dolum revocari possunt. De opere dicit in sequenti versiculo:

Vers. 4. 4. NEC FECIT PROXIMO SUO MALUM, ET OPPROBRIUM NON ACCEPTIT ADVERSUS PROXIMOS SUOS.

Vers. 5. 5. AD NIHILUM DEDUCTUS EST IN CONSPECTU EJUS MALIGNUS: TIMENTES AUTEM DOMINUM GLORIFICAVIT.

Non solum non fecit ipse malum, qui habitaturus est in tabernaculo Domini; sed nec permisit, quantum in se fuit, ut alii malum facerent. Ideo non accepit opprobrium adversus proximos suos, id est, non admisit ad aures suas vituperationes, detractiones, susurriones, calumnias contra proximos, et non favit unquam malignis, sed eos contempsit, et pro nihilo duxit: contra autem glorificavit, honoravit, jovit viros bonos, qui Deum timent. Magna est hæc laus, non solum in se odisse malum, sed etiam in aliis.

6. QUI JURAT PROXIMO SUO, ET NON DECIPIIT, QUI PECUNIAM SUAM NON DEDIT AD USURAM, ET MURMURA SUPER INNOCENTEM NON ACCEPTIT.

6. QUI JURAT PROXIMO SUO, ET NON DECIPIIT, QUI PECUNIAM SUAM NON DEDIT AD USURAM, ET MURMURA SUPER INNOCENTEM NON ACCEPTIT.

Exposuit in genere virtutes viri probi; nunc in particulari attingit vitium unum, videlicet avaritiam, quo præcipue carere debet, qui cupit hæres fieri regni cælestis. Cur autem hoc particulare vitium attingat, causa est, vel quia « radix omnium malorum est cupiditas, » ut ait Apostolus ad *Timoth.* cap. vi, et per cupiditatem intelligit avaritiam, quam vocat philargyriam, id est amorem pecuniæ; vel quia hoc vitium semper fuit, et est familiare Judæis. Porro avaritia locum habet vel in fraudibus, quæ committuntur in contractibus alioqui licitis, vel in contractibus genere suo illicitis, vel in muneribus. De primo genere dicit: « Qui jurat proximo suo, et non decipit. » De secundo dicit: « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram. » De tertio dicit: « Et murmura super innocentem, » id est ad opprimendum innocentem, « non accepit. » Ex hebræo S. Hieronymus vertit, *qui jurat, ut se affligat*, pro eo quod nos habemus, « qui jurat proximo suo; » sed vox hebræa potest legi להארה *lehava*, et significat *ad faciendum malum*, nimirum sibi, hoc est, ad se affligendum, et sic legit S. Hieronymus; potest etiam legi להארה, et significat *proximo*, et sic legerunt Septuaginta, a quorum versione latina editio Vulgata profecta est, et certe magis coheret cum superioribus verbis nostra lectio, quam S. Hieronymi. Ex hoc versiculo aperte colligitur errare Judæos, qui usuram licitam esse existimant.

7. QUI FACIT ILEEC, NON MOVEBITUR IN ÆTER- NUM.

Respondet questioni in primo versiculo propositæ, ac dicit eos qui ita vivunt, ut supra expositum est, habituros firmissimam in cælesti tabernaculo mansionem. Itaque ait: « Qui facit hæc, » quæ supra dicta sunt, « non movebitur in æternum, » id est, habitabit securus in tabernaculo Dei, ac requiescet in monte sancto ejus, sine ullo timore cadendi a tam felici loco.

PSALMUS XV.

SECUNDUM HEBRÆOS.

V. v. — 1. *Tituli inscriptio ipsi David.*

Conserva me, Domine, quoniam speravi in te.

2. Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egess.

3. Sanctis, qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis.

4. Multiplicatae sunt infirmitates eorum : postea acceleraverunt.

Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus : nec memor ero nominum eorum per labia mea.

5. Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei : tu es, qui restitues hereditatem meam mihi.

6. Funes ceciderunt mihi in præclaris; etenim hereditas mea præclara est mihi.

7. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum : insuper et usque ad noctem increpauerunt me renes mei.

8. Providebam Dominum in conspectu meo semper : quoniam a dextris est mihi, ne commovear.

9. Propter hoc lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea : insuper et caro mea requiescet in spe.

10. Quoniam non derelinques animam meam in inferno : nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

11. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo : delectationes in dextera tua usque in finem.

V. s. h. — *Humilis et simplicis David.*

Custodi me, Deus, quoniam speravi in te.

Dixi Domino : Dominus meus es tu, bene mihi non est sine te.

Sanctis qui in terra sunt, et magnificis, omnis voluntas mea in eis.

Multiplicabuntur idola eorum, post tergum sequentium : non libabo libamina eorum de sanguine; neque assumam nomina eorum in labiis meis.

Dominus pars hereditatis meae et calicis mei; tu possessor [h. restitutor] sortis meae.

Lineæ [al. *Linææ*] ceciderunt mihi in pulcherrimis, et hereditas speciosissima mea est. Benedicam Dominum qui dedit mihi consilium; insuper et noctibus eruderunt me renes mei.

Proponebam Dominum [al. tac. *Dominum*] in conspectu meo [h. *coram me*] semper; quia a dextris meis est [al. *es*], ne commovear.

Propterea lætatum est cor meum, et exultavit gloria mea; et caro mea habitabit confidenter.

Non enim derelinques animam meam in inferno; nec dabis sanctum [h. *misericordem*] tuum videre corruptionem.

Ostendes mihi semitam vitæ, plenitudinem [h. *satietatem*] lætitarum ante vultum tuum, decores in dextera tua æternos.

Argumentum. — Vates in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ et vitæ ardentes ad Jovam preces fundit, ut velit ipse conservare, periculumque ab ipsis capite propulsare; quibus consolationem miscet, a fiducia, quam in Jova ponit, petitam, prolixè testatur de eo, quod solum eum verum Deum colat, ipsunquæ et verum cultum ejus summum bonum esse statuat; tam ab omni falsorum deorum cultu se abhorre profectur, sibi quæ gratulatur, quod Jovæ beneficio e populo ejus sit. Non dubitat autem hæc in fiducia se exadiri, et conservatum iri; qua spe erectus, exultat, lætoque animo celebrat *satietatem deliciarum* quibus in finem ad dexteram Dei fruatur. Inscriptio Davidi hoc carmen assignat; nec reperitur in eo quidquam, quod ut fidem illi denegemus, nos moveat. Vero simillimum est, Psalmo xvi *עֲיִצְוֹנוּ* nostrum esse, quem Davides, a Jonatha certior factus de implacabili Saulis odio, ad Philistæum regem prima vice confugisset (I Sam. xxi, 11-16), ubi agnitus statim a regis ministris, et ad regem adductus, admonitum hunc esse Davidem, Philistæorum hostem infestissimum, a rege sibi metueret, atque egre tantum, dementia simulata, evaderet, quo qua liberatione Jovæ *Psal.* xxiv gratias agit. Alii tamen hunc Psalmum ad I Sem. xxvi, 19, referunt. Quator posterioribus hujus carminis versibus, post S. Petrum (*Act.* ii, 25 seqq.) et S. Paulum (*Act.* xvi, 34 seqq.), Messiam ab inferis excitandum a Davide adumbratum Ecclesie SS. Patres una voce docuerunt. Qua de re notandum est, non posse cum rationalistis bene multis poni, Apostolos accommodasse tantummodo, sive dellexisse ad Christum, quæ sensu unico et proprio de Davide dicta existimassent; nam persuasissimum ipsis fuisse, Psalmum vere de Christo agere, manifeste patet ex rationibus, quibus evincere student, de Davide carmen non posse accipi. b) Non omnino rejiciendum esse eorum sententiam, qui cum Hengstenberg existimant, in nostro Psalmo Christum vere et proprie, sed *indirecte* tantum spectari. « Qui loquitur, ait Hengstenberg, in mortis periculo constituitur; sed non tantum

ex hoc certo periculo confidit se liberatum iri : alius assurgens, de morte ipsa et sepulcro sese triumphaturum præcinit. Hanc, qua hic et nunc premitur, calamitatem spe prætergreditur, ut *in faciem* (vers. 11) pertingat. Atqui in solo Christo hæc spes et indubia expectatio non delusa fuit, nam Davides, ut ait S. Petrus, *defunctus est et sepultus*. Porro, quia Christus, veluti *caput*, non sibi tantum, sed suis etiam *membris* omnibus, mortem devicit, potuit Davides in eo, licet sensu minus proprio et directo, eandem victoriam sibi ipsi præstruere. » Ceterum, post exordium vers. 1, strophæ 2 : vers. 1-7, gratulatur sibi, quod Jova ipsi Deus obtigerit; vers. 8-11, reposita in Jova fiducia securum se esse omnium casuum.

1. *Carmen aureum Davidis.*

Custodi me, o Deus,
nam fiduciam pono in te.

2. Dixi Jovæ : « Dominus es tu,
bonum meum non est præter te. »

3. Sancti qui in terra sunt,
Sunt illustres quibus unice delector.

4. Multiplices erunt eorum dolores, qui aliorum (ad alios deos) festinant;
non libabo libationes eorum cruentas,
nec sumam nomina eorum labiis meis.

5. Jova est pars portionis meae, et calicis mei;
tu es possessio sortis meae (sorte mihi assignata).

6. Funes (pars dimensa) ceciderunt mihi in amœnis (locis);
imo hereditas grata (placens) est mihi.

7. Benedicam Jovæ qui mihi consuluit,
noctu etiam moment me renes mei.

8. Pono Jovam coram me continuo;
quia a dextra mea est, non movebor.

9. Propterea lætatur cor meum, et exultat gloria (anima) mea;
imo caro mea habitabit confidenter.

10. Etenim non derelinques animam meam orco,
nec dabis pium tuum videre corruptionem.

11. Monstras mihi viam vitæ;
saturatio gaudii coram facie tua est,
deliciæ ad dexteram tuam in finem.

NOTE.

Vers. 1. *Carmen aureum* : ita post Aben-Ezram, Dereser et Reinke; a כָּתוּב poet. פְּתוּב *aureum*, sive quia egregium (conf. Pythagoræ *ἄρρητὸν ἄρρητον*), sive quia aureis litteris scriptum esset, et in sanctuario alyvie loco suspensum, quemadmodum septem illa carmina veterum clarissimorumque poetarum, qui in Arabia ante Mohammedis tempora floruerunt, *Moallacat*, i. e. *suspensa* ad templi Meccani januam vulgo appellata, item *Aurea*, quod aureis litteris in bysso *Egyptia* scripta essent. Nulla tamen hujus consuetudinis inter Hebræos indicia occurrunt. Hengstenberg vertit *secretum*, i. e. carmen altioris reconditi sensus. Rosenmuller, Gesenius, Maurer, *scripserunt*, a rad. כָּתוּב, *pungere*. Vicina forma כָּתוּב *scribere*. — Dixi, legendo *amarthi*, quod in codd. haud paucis a De Rossio editis reperitur; si legas *amarthe*, subandi *anima mea*, scil. *divitum*. *Dominus*, te Dominum agnosco. *Bonum*, felicitas, salus. *Præter*, proprie *supra*. Ewaldus : Nihil supra te estimo, tu es summum meum bonum. Hengstenberg vertit, *bonum meum* es, nihil præter te est bonum meum. — Vers. 3. *Sancti* : proprie, ad sanctos quod attinet, nomin. absol. præmissa ל. *In terra patria*, quod indicare videtur scriptorem tunc fuisse exsulem. *Sunt illustres*; י est consecutivum, apodosis incipiens, germanice transferendum so. *Proprie*, et *principes omnia mea propensionis in eis*. Sen-

sus : Eos tantum magni facio, in pretio habeo,isque delector, qui Jovam colunt. Rosenmullerus, pro illustres vel principes, verit amplitudines seu magnitudines. Reinke cum preced. necit : *Donum meum non est extra te*; ita se res habet de sanctis qui... et principibus, etc. Ewaldus necit cum sequent. Sancti... principes (nominat. absol.)... multa sunt eorum idola...; ego autem non habeo, etc. — Vers. 4. Ewaldus, multa sunt eorum idola, alienos deos permutant, eodem modo quo sponsa donariis quasi emi soletet (Exod. xiii, 15). Maurer, ad alios deos festinant. — Vers. 5. Agellius : a *Cateicem* idem significare quod *partem*, Hebraei asserunt, et vere; sed si accurate verba perpendamus, nonnulli interest : *partem* enim continuæ alicujus rei vocant, ut agri et campi; at in numero seu multitudine dividenda, quæ pars ex supputatione alicui contingit, eam *cateicem* vocant. » *Possessio*, substant. abstract. Hengstenberg, *magnificam fecisti sortem meam*, fut. liphil verbi יָצַק, quod, ait Schultens, arab. est *amplus fuit*. Alii, *prehendisti, educasti* quasi ex urna, imo selegisti et assignasti *sortem meam* : hinc *Vulgatus*, *restituis*, id est constituis. — Vers. 6. In *amensis*; Hengstenberg, *in juvenia*, i. e. in *delictis*, adject. plur. pro substant. abstracto. *Harreditas*, forma poetica status absoluti. Sensus : Non solum optima portio mihi contigit, sed etiam ea est quæ mihi optima videatur. Alii simpliciter, *pulchra hereditas obligit mihi*. — Vers. 7. *Consuluit*, ut præclaram illam portionem, scil. Deum, mihi eligerem. *Reces*, interiorum affectuum sedes, ut Ps. vii, 10. *Moment*, ut gratia Deo agam, amorem meum tester, cultumque ejus observem. — Vers. 8. *Jovam*, vis duceam, summumque bonum ac spem meam. — Vers. 9. *Tu non derelinques*, etc. significari potest, vel : Non ita destitues te, ut morti jam concedam, sed longam adhuc dabis mihi vitæ hujus usuram; vel : Non patieris me in oreo (animarum post mortem sede) manere, sed inde me liberabis. Posteriorem sensum commendant tum que sequuntur vers. 11, tum Novi Test. doctrina, tum SS. Patrum veterumque interpretum consensus. — Vers. 10. *Piam*. In libris hebr. hodiernis scribitur *pius*, quod multi retineri volunt, ut sit universalis propositio. Sed Masorethæ legi jubent הַסִּיד *piam*, quod idem exhibent libri et scripti et editi quam plurimi, exprimuntque veteres omnes. *Corruptionem*, a טוּהָה : conf. Job. xviii, 14; Ps. lv, 24. Alii vertunt *foveam, sepulcrum*, a טוּהָה, eodem sensu. In hoc versu prius membrum Messie animam, posterius ejusdem corpus sœcra; singula autem prius singulis commatis præced. respondent. — Vers. 11. *Monstras*, etc. in via vitæ me ambulare facis.

BELLARMINI EXPLANATIO.

PSALMUS XV.

TITULUS ET ARGUMENTUM.

Tituli inscriptio ipsi Davidi.

Hic Psalmus obscurissimus est, atque ab ipso titulo incipit ejus obscuritas. Vox hebræa כִּתְחָה *mitcham* ignota est. S. Hieronymus vertit, *humilis*, et simpliciter David, forte quia כִּךְ *mac* significat *pauperem*, ac per hoc *humilem*, et חַן *chan*, significat *simplicem et perfectum*; alii volunt כִּתְחָה *mitcham* esse *pretiosum* aliquid, quia חֶתֶם *chetem* significat *marum*. Mihi probabilis est Septuaginta interpretes non legisse כִּתְחָה *mitcham* sed כִּתְחָה *mitchab*, ultima littera paululum immutata; nam a verbo *calhab*, *scribere*, fit nomen *mitchab*, *scriptura*, sive *inscriptio*. Sed quia vox græca *επισημειωσις* non significat simplicem inscriptionem, sed inscriptio-nem incisam in columna ad memoriam sempiternam, propterea intelligere debemus inscriptionem hoc loco significare titulum memorabilem, dignum qui nunquam aboleatur. Argumentum Psalmi est oratio Christi ad Patrem : et eadem accommodari potest membris Christi, tum universis, tum singulis. De Christo enim, et non de Davide intelligendos esse quatuor versu postremos, ac præsertim illa verba : « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, » docent apostoli Petrus Act. ii, et Paulus Act. xii; et quia totus Psalmus est oratio quædam continuata, non possunt intelligi quatuor ultimi versus de Christo, quin totus Psalmus de Christo intelligatur.

EXPLICATIO PSALMI.

Vers. 1. 4. CONSERVA ME, DOMINE, QUONIAM SPERAVI IN TE. DIXI DOMINO : DEUS MEUS ES TU, QUONIAM DONORUM MEORUM NON EGES.

In hebræo, ut nunc legitur, habetur : *Dixisti*; sed non est dubium debere legi אֲמַרְתִּי *amarthi*, non *amarth* : nam non solum Septuaginta vertunt *dixi*, sed etiam S. Hieronymus; si tamen utraque lectio defendi debeat, illud, *dixisti*, re-

ferendum erit ad animam, quia אֲמַרְתִּי *amarth* est secunda persona generis fœminini, et sensus erit : *Dixisti*, o anima mea! et idem est, *dixi* ego, vel *dixisti*, anima mea. Ait igitur Christus, et potest dicere quilibet christianus : « Conserva me, Domine, » id est custodi, protege ab imminente tribulatione, quoniam speravi in te solo, non in ulla re creata. Quod autem in te te spero, non in te sperem, ex eo cognosci potest : « Quoniam

dixi Domino, » id est, confessus sum tibi Domino, ac dixi ex corde : « Deus meus es tu, » id est supremus Dominus meus es tu, ut clarius habet textus hebraicus et græcus; nam latinus posuit *Deus meus*, pro *Dominus meus*, ut variaret sermonem : « quoniam honorum meorum non eges, » sed ego bonis tuis indigeo; tu nulla ratione me dependes, sed ego a te in omnibus pendeo : ideo tu solus verus, et summus Dominus meus es; et quia ego hoc cognosco et confiteor, ideo in te solo spero et confido. Hæc verba Propheta scripsit in persona Christi pro eo tempore, quo Christus non solum homo erat, sed etiam passioni et morti obnoxius. Quamvis enim in Christo homine et passibili non fuerit spes, quæ est virtus theologica, et respicit beatitudinem animæ, ut S. Thomas docet III part. Quæst. VII, art. 4, fuit tamen spes ut significat fiduciam, et expectationem gloriæ corporis, et aliorum, quæ nondum habebat : et de hac spe loquitur David in Psalmis.

Vers. 2. 2. SANCTIS, QUI IN TERRA SUNT EJUS, MIRIFICAVIT OMNES VOLUNTATES MEAS IN EIS.

In græco legitur sic : *Sanctis, qui sunt in terra ejus, mirificavit Dominus omnes voluntates suas in eis*. Itaque dissentiant græcus et latinus in illa voce *meas* et *suas*. Nam additio illa vocabuli, *Dominus*, non mutat sensum. In hebræo legitur ad verbum sic : *Sanctis qui in terra ipsi, et magnificavit omnis voluntas mea in eis*. Quod ad græcum attinet, S. Augustinus in epist. 59 ad Paulinum, Quæst. 29, dicit codices electiores habere *meas*, quamvis alii habeant *suas*. Itaque probabile est in græco vitio librariorum irrepisse mendum, præsertim cum in hebræo etiam habetur *meas*. Idem quoque Augustinus dicit, non esse dissonantiam alicujus momenti, cum opera Patris, et Filii, et Spiritus Sancti sint indivisa. Hebræus autem codex cum ait : *Qui in terra ipsi*, non differt a nostro codice, nisi quod omittit pronomen *ejus*. Cum autem dicit : *Et magnificavit*, sciendum est vocem וְדָרִי *veadire* videri omnino corruptam. Est enim nomen numeri multitudinis, in regimine, id est regens aliud nomen casus genitivi hebræi : siquidem aliter formant nomen absolute positum, et aliter nomen regens post se aliud nomen casus genitivi : hic autem non sequitur aliud nomen, quod regatur ab isto, *magnificavit*; præterea si Septuaginta legissent וְדָרִי *veadire*, non potuissent vertere *mirificavit*, nisi imperitissimi fuissent. Itaque existimo eos legisse וְדָרִי *veadir*, quod significat *mirificavit*. Illa vero, *omnis voluntas mea in eis*, non habent difficultatem, quia cum Hebræi non declinent nomina per casus, verti debent vocabula secundum exigentiam verborum. Recte igitur verti potest hic locus : *Sanctis qui sunt in terra, mirificavit omnem voluntatem meam in eis*, atque ita in concordiam rediguntur omnes lectiones. Sententia autem hæc esse videtur : Quia

Deus honorum meorum non eget, ideo beneficiere studeo electis ejus : eujus meæ bonæ voluntatis ipse Deus mihi testis est, qui Sanctis, qui sunt in terra ejus, id est Sanctis, et electis suis qui sunt in terra ejus, mirificavi, id est mirabiliter reddidit omnes voluntates meas in eis, id est omnem benevolentiam meam omnique studia mea erga illos. Dicitur autem Deus mirabilem reddidisse benevolentiam Christi erga electos, declarando illam tum per Prophetas, et per varias figuras Testamenti veteris, tum etiam per miracula ipsius Christi et Apostolorum; mirabilis vero fuit Christi benevolentia erga electos, cum pro illis animam suam ponere voluerit.

3. MULTIPLICATÆ SUNT INFIRMITATES EORUM, VITÆ 3. POSTEA ACCELERAVERUNT.

In hebræo habetur יָרַב *irbu* in futuro, *multiplicabuntur*, sed accipitur futurum pro preterito. Illud etiam, *postea*, verititer communiter ex hebræo, *atenuam*; sed Septuaginta non legerunt אָחַר *acher*, *atenuam*, sed אַחַר אָחַר, quod significat, *postea*. Explicatur hoc loco effectus benevolentie Christi in electos, qui antea debiles erant ob vulnera gravissima peccatorum, ita ut ambulare non possent, et postea sanati per gratiam currere ceperunt viam mandatorum Dei : « Multiplicate sunt, inquit, infirmitates eorum, » id est ægrotudines, ac morbi spirituales; unda Apostolus ad Rom. v : « Cum adhuc infirmi essemus, Christus pro nobis mortuus est; » et paulo post explicans infirmitates : « Cum, inquit, peccatores essemus. » Ex hebræo קַצְוֹתָם *hatsbotiam* multi vertunt *idola*; sed vox hebræa proprie significat *infirmitatem et dolorem*; et per figuram accipitur pro *idolis*, vel quia idola infirma sunt, et nullius potentie; vel quia peccatores, ac per hoc infirmos homines faciunt. « Postea acceleraverunt, » id est, antea infirmissimi erant multiplicatis peccatis usque ad summum, sed postea sanati per gratiam fortes effecti sunt, et ideo exsultaverunt ad currendam viam. Id apparuit in principio Ecclesie, quando conversi homines ab idololatria, ad martyria festinabant.

4. NON CONGREGABO CONVENTICULA EORUM DE VITÆ 4. SANGUINIBUS, NEG MEMOR ERO NOMINUM EORUM PER LABIA MEA.

Ex hebræo vertunt communiter : *Non habeo libamina eorum de sanguine*, et vere verbum כִּן *nasac* significat *libare et fundere*; sed significat etiam *tegere et operire*; et quia que teguntur congregantur, ut tegi possint, credibile est idem verbum significare etiam *congregare*; sententia vero est eadem, nam quia ad sacrificia celebranda cæcus congregari solent, ideo perinde est, si dicitur : *Non habeo libamina eorum de sanguine*, id est non placebunt mihi sacrificia eorum, que sanguinis effusione constati; et : *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, id est non pla-